

Onder de titel *Metamorfoze* geeft het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, een initiatief van het Ministerie van OCenW.

in dit nummer:

1
Microvliesjes

Duivenpost uit 1871

2
Literaire Collecties

Oogst mei 1998

3
Geteld en gewogen

Inventarisatie cultuurhistorische collecties

4
Wilhelminapark 12

De verzameling van M.R. Radermacher Schorer

5
Metamorfozen

Metamorfose voor Sander

6
'De weg die heenvoert ter
letterkundige onsterfelijkheid'

*Het archief van de dichter Charles
Beljens*

7
Heerhugowaard ontzuurt Den Haag

Bookkeeper in Nederland

8
Snippers

Redactie

Dennis Schouten, Ingeborg Verheul
met bijdragen van: Jeanette Kok, Jenny
Mateboer, Henk Porck, Kees Thomassen

Metamorfoze Nieuws

ISSN 1387-084X, verschijnt 3x per jaar

Koninklijke Bibliotheek
Prins Willem-Alexanderhof 5
Postbus 90407, 2509 LK Den Haag
telefoon 070 314 03 73 / 070 314 04 25
fax 070 314 04 27
e-mail metamorfoze@konbib.nl

Metamorfoze kijkt vooruit: onlangs is een inventariserend onderzoek naar cultuurhistorische collecties afgerond. De eerste stap naar conservering van deze collecties in een volgende fase van het *Metamorfoze*programma.

In deze aflevering vindt u er een bijdrage over.

Microvliesjes

Duivenpost uit 1871

Boeken, kranten, tijdschriften en manuscripten uit de periode 1840-1950 zijn er slecht aan toe. Het papier lijdt aan papierverval, door verzuring van binnen uit. Het allerslechtste papier komt uit de periode 1870-1899. Maar dat was u zo langzamerhand wel bekend. Dat we de inhoud van de documenten overzetten op microfiche wist u ook al, maar dat juist in de periode waarin de papierkwaliteit op haar dieptepunt was de voorloper van het microfiche werd uitgevonden, daar kijkt u wellicht van op.

Luchtballons

In 1870 zuchtte Europa onder het juk van de Frans-Duitse oorlog. Parijs, de wereldstad waar alles gebeurde, was van de buitenwereld afgesloten. In het begin kon de handel met Parijs nog op slinkse wijze voortgezet worden. In het holst van de nacht smokkelden vermomde burgers pakketten en brieven Parijs in en uit, met bootjes over de Seine. Toen dat op een gegeven moment niet meer mogelijk was, werden luchtballons ingezet. Vierenzestig luchtballons vervoerden in totaal zo'n 9000 kilo brieven en maar liefst 363 postduiven. En de postduiven moesten er weer voor zorgen dat de post uit Parijs naar buiten kwam.

De uitvinding

Nu kunnen postduiven maar een beperkte last met zich meedragen. Er moest dus een

zeer licht soort papier uitgevonden worden. Tevergeefs werden proeven gedaan met het fotografisch verkleinen van teksten op papier: onder de microscoop bleken de supervergrote papervezels de tekst onleesbaar te maken. In 1871 kwam Parijzenaar Dragon met een heel nieuw idee.

A.C. Kruseman (1818-1894), gerenommeerd uitgever te Haarlem en bovenal chroniqueur van het Nederlandse boekenvak, heeft hierover in zijn *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel, gedurende de halve eeuw 1830-1880* (1887) een mooi verslag opgenomen.

'Een geniaal man, Dragon – zijn naam mag wel met lof bewaard worden! – kwam op de gedachte, een groot vel gedrukte berichtjes te photographeren op een daartoe door hem toebeïrd zeer dun en licht vlies van gelatine.'

Dragon ontvluchtte Parijs op 12 november 1871 per luchtballon, en vestigde zich in Tours. De zaken gingen hem daar goed: 'Behalve staatsbelangen, kon ieder, die betrekkingen binnen Parijs had, berichten en mededeelingen brengen aan zijn drukkerij, waar al deze stukken, als in een courant gedrukt, op ongelooflijk fijne wijs gefotografeerd en zo in een penneschacht door duiven vervoerd werden naar een bureau te Parijs, dat het vliesje, door electrisch licht bestraald, tot den oorspronkelijken vorm vergrootte en de berichten aan de belanghebbenden deed toekomen.'

Een specimen van het gelatinevliesje, uit *Album der Natuur* (1872).

Microvliesjes

Deze vliesjes lijken heel sterk op de moderne microfiches: 'Op dat vliesje, 5 bij 3 centim. in omvang, ziet men met het bloote oog dat de oppervlakte uit 16 afzonderlijke vakken bestaat. Onder het mikroskoop blijkt elk dier vakken te bestaan uit drie kolommen, elk van 105 regels. Op elke regel staan gemiddeld 35 letters. Op dit kleine vliesje staat dus het bijna ongelooflijk getal van 176,400 letters, de inhoud van vijf vellen kompressen druk, uitmakende drie duizend berichten.'

Een voorbeeld van deze 'fiches' werd als bijlage toegevoegd aan het februari-nummer van het tijdschrift *Album der Natuur* uit 1872. Het blijkt dat er in Nederland nog tenminste drie van deze uiterst kwetsbare gelatinevliesjes bewaard zijn gebleven. Twee in de Koninklijke Bibliotheek en één bij de firma Microformat te Lisse.

De kronieken van A.C. Kruseman staan boordevol anekdotes over de boekhandel uit de eerste periode die *Metamorfoze* behandelt, opgetekend door een eigentijdse waarnemer. Dat maakt ze tot een unieke bron die niet verloren mag gaan. Goed dat de boeken van Kruseman in het project *Behoud Nederlands Boekproductie op microfiche* worden gezet!

Ingeborg Verheul

Literaire Collecties: oogst mei 1998

In 1998 zijn twee data vastgesteld waarop projectvoorstellen kunnen worden ingediend voor conservering van literaire collecties in het kader van *Metamorfoze*: 1 mei en 1 oktober. De oogst van 1 mei is bescheiden: zes voorstellen, ingediend door twee instellingen, namelijk het Letterkundig Museum en de Gemeentebibliotheek Rotterdam. Het Letterkundig Museum heeft vijf collecties aangemeld van belangrijke auteurs uit de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw: Frans Coenen, Herman Heijermans, J.J. Slauerhoff, Menno ter Braak en Marcellus Emants. Het gaat om middelgrote

collecties, voornamelijk bestaande uit correspondentie, handschriften, drukproeven en dergelijk materiaal.

De Gemeentebibliotheek Rotterdam heeft een voorstel ingediend voor conservering van de auteursbibliotheek van de dichter J.H. Leopold; een iets gewijzigde versie van het voorstel dat aanvankelijk in 1997 was ingediend. De boeken die Leopold van handschriftelijke aantekeningen heeft voorzien, zullen worden verfilmd. De hele collectie zal worden verpakt en opgeslagen.

Zes projectvoorstellen lijkt misschien weinig, maar in oktober volgt nog een ronde. De

belangrijkste literaire collecties bevinden zich in een beperkt aantal instellingen. Deze zijn juist op dit moment hard bezig met de uitvoering van de projecten die eind 1997 zijn ingediend. Voor de meeste kwam 1 mei wat te vroeg. De verwachting is, dat in het najaar een veel groter aantal nieuwe voorstellen bij het BCB zal worden ingediend. Dit zal de laatste gelegenheid zijn om te profiteren van de subsidie van 70% in de conserveringskosten. Waarschijnlijk zal 1999 en 2000 het subsidiepercentage voor de instellingen minder gunstig zijn.

Dennis Schouten

Geteld en gewogen

Inventarisatie cultuurhistorische collecties

128 bibliotheken

Metamorfoze loopt nu ruim anderhalf jaar, maar voordat het conserveringsprogramma van start kon gaan, zijn er jaren van onderzoek aan vooraf gegaan. Het ging daarbij aan de ene kant om onderzoeken op technisch gebied, de conserverende handelingen, en aan de andere kant om beleidsmatige en inhoudelijke onderzoeken: wat moet er geconserveerd worden, waar bevindt het zich, in welke volgorde gaan we het aanpakken. Sommige van de voorgenomen trajecten waren al in kaart gebracht, andere bestonden alleen nog maar als omschrijving.

Terwijl 'Literaire Collecties' en 'Behoud Nederlandse Boekproductie' voortgang maken, gaat de voorbereiding voor andere projecten gewoon door. Inmiddels is er meer duidelijkheid over een traject dat hopelijk in de volgende projectfase, 2001-2004, kan worden uitgevoerd. In juni kwam namelijk het onderzoeksrapport *Cultuurhistorische collecties geteld en gewogen* gereed, het resultaat van een uitvoerige inventarisatie onder 128 bibliotheken.

Nog te doen

In 1990 heeft de KB een eerste inventarisatie uitgevoerd van te conserveren collecties. In vier maanden moest een groslijst geleverd worden van de literaire en 'cultureel waardevolle' collecties in Nederlandse bibliotheken. Het onderwerp was nieuw, er was nog niet veel duidelijkheid over precieze criteria, de tijd was erg beperkt, maar toch kwam er een redelijk uitvoerige lijst uit voort. De literaire collecties zijn daarna verder in kaart gebracht. Met de zogeheten cultureel waardevolle collecties lag dat anders: sinds 1990 lagen deze op de plank 'nog te doen'. Juli vorig jaar was het dan zo ver, een definitieve inventarisatie van de cultuurhistorische collecties kon van start gaan. Er is een groslijst gemaakt van alle op de KB bekende collecties op basis van de inventarisatie van 1990, en van het *Repertorium bijzondere collecties* (1997), waarin de collecties van de KB, de universiteitsbibliotheken, het NIWI en de WSF-bibliotheken

waren opgenomen. De verzamelingen op deze lijst werden afgezet tegen de inmiddels opgestelde definities.

Stevige discussie

De formele afbakening van het collectiebeprij was niet nieuw: het gaat om deelcollecties in Nederlandse bibliotheken met bewaarfunctie, waaraan binnen de instelling bijzondere waarde wordt toegekend, die onder andere blijkt uit het bij elkaar plaatsen en up to date houden van de collectie. Het merendeel (meer dan 50%) van het materiaal moet uit de periode 1840-1950 zijn, en Nederlands (gedrukt of geschreven in Nederland) zijn. Maar wat moeten we nu verstaan onder een Nederlandse cultuurhistorische collectie? Het moet een collectie zijn op het gebied van cultuurgeschiedenis in brede zin, dat wil zeggen de gehele materiële en geestelijke cultuur van Nederland, dus inclusief alle takken van wetenschap en techniek. Een collectie op het gebied van waterwerken zou net zo goed onder de definitie vallen als één over een Nederlandse filosoof of schilder. Over deze formele en inhoudelijke definities is stevig gediscussieerd met de begeleidingscommissie.

Enquête

Elke bibliotheek kreeg een overzicht van haar collecties toegestuurd als onderdeel van een enquête. Vond de instelling dat deze collecties onder de genoemde criteria vielen? Had de bibliotheek eventueel andere collecties die in aanmerking kwamen? Daarna moesten per verzameling vragen worden beantwoord over materiaalsoorten, omvang, percentage brittle materiaal, percentage Nederlands materiaal, gebruikers, reproducties, verzamelbeleid, uniciteit en belang van die specifieke collectie. Waren die gegevens eenmaal binnen, dan werd nog eens gekeken of de geleverde specificaties overeen kwamen met de criteria, wat niet altijd het geval was. Van elke collectie werden de gegevens gestandaardiseerd ingevoerd in een bestand, zodat het mogelijk was er berekeningen mee te maken.

Cijfers en letters

Elke collectie kreeg zo een cijfer tussen de 0 en de 10, dat aangeeft hoe hard het nodig is, dat de collectie geconserveerd wordt. Bij een 10 is het zeer noodzakelijk, bij een 0 niet of nauwelijks nodig. Dit noemen we 'prioritering naar conserveringsnoodzaak'. Maar hier is het niet bij gebleven. Een aantal deskundigen, waaronder de leden van de begeleidingscommissie, heeft de collecties ook op hun inhoud beoordeeld. De commissie moest vanuit een nationale optiek naar de collecties kijken: wat is het belang van dit onderwerp (geweest) voor de nationale cultuurgeschiedenis? Elke collectie kreeg een A, B, C of D toegekend. A betekende: absolute topcollectie, B: ook heel belangrijk, maar net iets minder dan A; zowel A- als B-collecties moeten zeker behouden blijven. C was een heel stuk minder belangrijk uit nationaal oogpunt, maar zulke collecties kunnen op plaatselijk niveau wel van belang zijn, en moeten op termijn zeker geconserveerd worden. De D-collecties tenslotte waren niet van internationaal belang. Het uiteindelijke advies is, om de 130 A- en B-collecties met voorrang aan te pakken.

Jenny Mateboer

Voor meer informatie over het programma:

Koninklijke Bibliotheek
Bureau Conservering
Bibliotheekmateriaal
Postbus 90407
2509 LK Den Haag

Drs. D. Schouten
(Literaire Collecties)
telefoon: 070 3140373,
e-mail: dennis.schouten@konbib.nl

Drs. I.A.M. Verheul
(Behoud Nederlandse Boekproductie)
telefoon: 070 3140425,
e-mail: ingeborg.verheul@konbib.nl

fax: 070 3140427

Wilhelminapark 12

De verzameling van M.R. Radermacher Schorer

In het kader van het Metamorfoze-project zullen de komende periode in de Koninklijke Bibliotheek vijf collecties op de schop gaan: de manuscripten van J.J. Cremer, het correspondentiearchief van Willem Witsen, de verzameling Kloos, inclusief het Nieuwe Gidsarchief, het Marsmanarchief en de verzameling Radermacher Schorer. Omdat aan de samensteller van de laatstgenoemde verzameling in het Museum van het Boek vanaf eind augustus een tentoonstelling met begeleidende publicatie wordt gewijd, lijkt het passend om in *Metamorfoze Nieuws 4* wat nader op deze opmerkelijke figuur in te gaan.

Bibliofiel, mecenas en rasbestuurder

Jhr. Matthieu René Radermacher Schorer werd geboren op 2 augustus 1888 te De Bilt. Hij studeerde rechten aan de universiteit van Utrecht en was daarna werkzaam als mededirecteur van een brandverzekeringsmaatschappij, de 'Tiel-Utrecht'. Deze feiten zijn natuurlijk niet de reden geweest dat er na zijn overlijden op 5 augustus 1956 in verschillende kranten 'In memoriams' verschenen en dat er in het *Jaarboek van de Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde 1958-1959* van hem een levensbericht is opgenomen, opgesteld door de bibliothecaris van de KB, L. Brummel. Radermacher Schorer liet namelijk na zijn dood een imposante bibliotheek na van ca. 10.000 delen, waarvan een substantieel deel - bibliofiele en/of speciale edities van met name Nederlandse letterkundige uitgaven - de basiscollectie zou gaan vormen van het Museum van het Boek. Daarnaast ontpopte Schorer zich als een rasbestuurder en trad hij op als mecenas van literatoren en beeldend kunstenaars. Er vond te Utrecht maar weinig op cultureel gebied plaats, of hij was er - bij voorkeur als beheerder van de penningen - bij betrokken. Op enig moment bekleedde hij meer dan dertig bestuursfuncties. Alsof dit niet genoeg was, organiseerde hij in zijn, door Sybold van Ravesteyn opmerkelijk modern

Gastenboeken van Radermacher Schorer.

verbouwde, huis aan het Wilhelminapark te Utrecht allerlei letterkundige en bibliofiele manifestaties, hield hij lezingen over aspecten van zijn boekverzameling en was hij op bescheiden wijze ook publicitair actief.

Gastenboeken

Vanaf het moment dat Schorer met zijn echtgenote Lotte Hasselman het statige pand aan het Wilhelminapark betrok, heeft hij een gastenboek gehouden. Dit bestrijkt de periode 1928 tot 1956 en bestaat uit zes - uiteraard luxueus gebonden - delen. Schorer liet hierin de talrijke gasten hun handtekening zetten en voegde er bovendien een uitgebreide verslaglegging van het dagelijks wel en wee aan toe, gelardeerd met krantenknipsels, familieberichten, menukaarten, gelegenheidswensen, toegangsbewijzen en wat al niet meer. Hierdoor geven de boeken een uitstekende indruk van zijn overactieve leven. Hoezeer hij verankerd was in het culturele leven van zijn tijd bewijst ook een

prachtig album dat hem op zijn zestigste verjaardag in 1948 door een grote schare vrienden werd aangeboden. Het bevat onder meer tekeningen van Charley Toorop, gedichten van Martinus Nijhoff en Jan Engelman, en prozabijdragen van vele eminente personen uit de wereld van het boek, zoals S.H. de Roos en Jan van Krimpen. Gastenboeken en album geven het kader aan van de anderhalve meter handschriften die Schorer verzameld heeft en die - in tegenstelling tot de bibliofiele collectie - niet voor het toen nog op te richten Museum van het Boek was bestemd, maar door hem aan de KB werd nagelaten.

Anderhalve meter

Het zal geen verbazing wekken dat de verzameling handschriften die Schorer bijeen gebracht heeft overwegend van literaire aard is, waarbij twee personen zeer sterk vertegenwoordigd zijn. De eerste is de dichteres en socialistisch voorvechtster Henriette Roland Holst-van der Schalk met wie Schorer via haar man, Richard Roland Holst, begin jaren twintig kennismakte. Van hun lange vriendschap getuigen niet alleen zorgvuldig door hem bewaarde brieven, maar ook talrijke handschriften. Zo bezit de KB thans de manuscripten van bijvoorbeeld *Het feest der gedachtenis* en *Verworvenheden*, maar ook een enorme hoeveelheid gedichten die het nimmer tot publicatie hebben gebracht. De tweede is de dichter Hendrik Marsman, die door Schorer meer dan eens financieel is ondersteund en zijn dank daarvoor bewees door van tijd tot tijd iets uit zijn bureaula aan zijn weldoener af te staan. Niet dat het louter een kwestie was van 'ik geef opdat gij zult geven'; ook tussen de Schorers en het echt-

paar Marsman-Barendregt ontwikkelde zich een hartelijke vriendschap. Zo was het niet meer dan vanzelfsprekend dat Radermacher Schorer na het definitieve vertrek van Marsman naar het buitenland diens zakelijke belangen regelde, terwijl Marsman van zijn kant de verzamelaar voortdurend attendeerde op uitgaven die voor opname in zijn bibliotheek collectie in aanmerking kwamen. Over Marsmans tragische verdrinkingsdood tijdens de

overtocht naar Engeland in 1940 verklaarde Schorer zelf dat het de zwaarste slag was, die hem in de oorlog had getroffen. Onder de Marsmaniana in de verzameling bevinden zich de handschriften van *Penthesileia*, *De dood van Angèle Degroux* en van de samen met Simon Vestdijk geschreven roman in briefvorm *Heden ik, morgen gij*. De collectie beperkt zich echter niet tot deze twee coryfeeën. Zo dankte Schorer aan zijn

bemoëienis met de Utrechtse uitgeverij en tijdschrift *De Gemeenschap* de nodige aantrekkelijke autografen en resulteerden zijn veelvuldige contacten met allerlei letterkundigen in een rijke stroom aan brieven en andere memento's. Al met al is het een goede zaak dat het voortbestaan van deze zo waardevolle verzameling mede dankzij conservering en verfilming wordt veiliggesteld.

Kees Thomassen

Metamorfozen *Metamorfose voor Sander*

In 1984 maakte Peter Vos (1935) voor zijn toen zeventienjarige zoon een reeks pentekeningen waarin in fasen de gedaanteverandering van een man in een hop wordt getoond.

In de tentoonstellingscatalogus *Eye love books* (Amsterdam: Bis, 1997) is deze leporello, getiteld *Metamorfose [Met amor fose] voor Sander* één van de unieke 'kunstenaarskinderboeken': boeken gemaakt door professionele kunstenaars voor één speciaal kind. Zo'n speciaal kind is ook Sander. Zijn vader spreekt in interviews over hem als 'de langstlopende liefde' van zijn leven. Hij tekende Sander vaak, en

tekende ook veel speciaal voor hem.

Het was niet de enige keer dat Peter Vos deze metamorfose van man tot hop tekende. In het boek *Peter Vos - tekenaar* (1995) zijn ook andere tekeningen met dit thema te zien. De tekeningen zijn gebaseerd op een van de sagen uit Ovidius' *Metamorphosen*: het verhaal van de Thracische heerser Tereus, die zijn vrouw Prokne bedroog met haar zuster Philomela en door de goden in een hop werd veranderd.

Uit het werk van Peter Vos blijkt dat hij altijd gefascineerd is door gedaanteveranderingen. Hij tekent met ongeëvenaard vakman-

schap en op een liefdevolle realistische manier mensen en dieren, vooral vogels. Daarnaast laat hij zijn fantasie zijn gang gaan, in tekeningen met een mengeling van realisme, magie en humor. Vaak tekent hij kruisingen van dieren tot niet bestaande soorten, bijvoorbeeld een steltkluutmutatie van een huismus, en half mens/half dier-figuren zoals een giraffevrouw en een menshond. In *Eye love books* is een uitspraak van Sander afgedrukt over *Metamorfose voor Sander*: 'In *Metamorfose* verandert een man in een hop. Hoewel dat een lijdensweg is, krijgt hij wel een prettiger leven. Dat vind ik mooi

Vier tekeningen uit *Metamorfose voor Sander*, uit *Peter Vos - tekenaar* (1995).

en hoopvol, maar ook wel griezelig omdat het menselijk bewustzijn er uiteindelijk niet toe lijkt te doen.' Sander Vos ziet na de lijdensweg die verandering is, iets beters in het verschiet. Dat hopen we ook voor het papieren erfgoed, dat op een andere informatiedrager hopelijk een betere toekomst tegemoet gaat via het project *Metamorfoze*.

Jeannette Kok

‘De weg die heenvoert ter letterkundige onsterfelijkheid’

Het archief van de dichter Charles Beltjens

Negentig bladzijden

‘Wees er zeker van, dat de heer Beltjens, het op den weg, die heenvoert ter letterkundige onsterfelijkheid, vrij wat verder brengen zal dan menig dichter die daarheen stapt, met voortbrengselen, beladen van stoffelijk veel groter omvang dan de zijne’, aldus G. Jonckbloet in 1885. En inderdaad, het oeuvre van de Sittardse dichter omvatte op dat moment niet meer dan negentig bladzijden en zou ook nooit zeer groot worden.

Ruim een eeuw later moet worden geconstateerd dat ‘letterkundige onsterfelijkheid’ voor Beltjens misschien wat teveel gezegd is en dat ligt waarschijnlijk zowel aan de beperkte omvang van zijn oeuvre als aan het feit dat hij in het Frans schreef.

Rinaldo Rinaldini

Charles Michel Hubert Beltjens werd op 2 mei 1832 geboren in Sittard in een gegoed milieu. Thuis werd Frans gesproken. Zijn moeder was van Waalse afkomst en bovendien was het Frans in deze jaren de omgangstaal in de hogere kringen van Zuid-Limburg. De jonge Charles bezocht het befaamde Seminarie van Rolduc. Ook daar was de voertaal Frans. Hij maakte de opleiding niet af omdat hij niets zag in het priesterambt; in de jaren daarna keerde hij zich ook nadrukkelijk af van het geloof. Een handelsopleiding in Leuven werd een mislukking. Na een ongelukkige liefde leidde hij lange tijd een zwervend bestaan en verbleef onder andere in Brussel en Parijs. In 1872 keerde Beltjens terug in Sittard waar hij de rest van zijn leven woonde. Een leven dat hem benauwde. Misschien daarom bracht hij veel tijd door in het café van ‘vatter’ Schiffelers, waar hij vluchtte in de alcohol. In Sittard werd Beltjens een beetje beschouwd als een zonderling: zijn weelderige zwarte haardos, martiale snor en breedgerande hoed bezorgden hem de bijnaam ‘Rinaldo Rinaldini’, een berucht Italiaans roverhoofdman uit de populaire romanliteratuur. Charles Beltjens stierf in Sittard op 20 juni 1890.

Romantisch dichterschap

De levensloop van Charles Beltjens bevat alle ingrediënten voor een echt romantisch dichterschap. En hij was ook niet de eerste de beste. Want in sommige gedichten kon hij zich meten met beroemde Franse tijdgenoten: romantici als Victor Hugo, de Provençaalse dichter Frédéric Mistral en de ‘Parnassiens’ Leconte de Lisle, Sully Prudhomme en Baudelaire. Dit waren de geesten waarmee hij zich verwant voelde. Beltjens kende hen persoonlijk en bewonderde hun werk. Die bewondering was overigens wederzijds. Meer dan eens prezen zij zijn poëzie. Opvallend is, dat een gedicht van Beltjens wordt geciteerd in het *Traité de versification française* van Louis Mainard (1885) als een voorbeeld van correcte versbouw. In het Franse literaire milieu was en is het nu niet bepaald de gewoonte over de grens te kijken. Dat hij als Nederlander kon doordringen in een Frans handboek voor de dichtkunst, is veelzeggend voor Beltjens’ talent.

Portret van Charles Beltjens, uit *Poésies* (1995).

Gevangen roofvogel

Charles Beltjens ontving diverse literaire onderscheidingen in Frankrijk en België. In zijn woonplaats Sittard leverde dit hem echter weinig waardering op. Beltjens verkeerde in een eigenaardige positie: in de Nederlandse letterkunde was hij vrijwel onbekend, omdat hij in het Frans dichtte. In de Franse letterkunde bleef hij een buitenstaander. Beltjens zochtte onder zijn isolement. In zijn gedicht *Le Condor Captif* geeft hij daaraan uiting. Een reusachtige gevangen roofvogel die schreeuwt om uit zijn kooi te worden bevrijd.

Na Beltjens’ dood in 1890 riep Jos. Habets op tot publicatie van zijn verzamelde gedichten. Vijftig jaar later herhaalde P. Valkhoff die oproep. In 1995 was het zover. Beltjens’ verzameld werk verscheen onder de titel *Poésies*, met inleidingen van Peter Nissen en Wiel Kusters. Een uitgave die recht doet aan Beltjens’ betekenis voor de Nederlandse cultuur en de Franse letterkunde, die in het Limburg van de negentiende eeuw sterk verweven waren.

Goede bordeaux

Het kleine archief van deze bijzondere dichter bevindt zich in de Gemeentelijke Archiefdienst van Sittard. Het bevat onder andere een dik kladcahier, waarin de jonge Charles met potlood zijn eerste, soms onvoltooide gedichten heeft opgeschreven en exemplaren van de zeer zeldzame uitgaven van zijn gedichten. Daarnaast personalia, foto’s, brieven en aan hem gezonden gedichten, zoals een uitgave *Poètes Provençaux*, met een opdracht van Frédéric Mistral en een visitekaartje van Sully Prudhomme met waardeerende woorden voor Beltjens’ werk. Het archief geeft een vrij compleet beeld van het leven en werk van Beltjens, inclusief zijn rekening bij het Hotel du Limbourg voor een aantal maaltijden en flessen goede bordeaux. Een borstbeeld van Beltjens staat sinds 1995 in een park in Sittard. Zijn verzameld werk is gepubliceerd. Zijn archief wordt nu geconserveerd in het kader van Metamorfoze. De weg die heenvoert ter letterkundige onsterfelijkheid is ingeslagen.

Dennis Schouten

Bookkeeper in Nederland

Heerhugowaard ontzuurt Den Haag

Begin mei zijn de eerste 200 boeken uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek behandeld met het Bookkeeper-massaontzuringssysteem van de firma Archimascon in Heerhugowaard. Een historische stap voor de KB in de aanpak van de conserveringsproblematiek.

Ontzuringfabriek en procesgang

De constructie van het Bookkeeper-systeem voor massaontzuring in Heerhugowaard is, met uitzondering van enkele technische verbeteringen die door Archimascon zelf zijn uitgewerkt, identiek aan die van het moederbedrijf Preservation Technologies Inc. in Pittsburgh, USA. Nieuw zijn de automatische bediening en de controle van de procesgang via een pc.

De ontzuringmachine bestaat uit twee tanks. Een verticale dient voor de behandeling van boeken. Per keer worden acht boeken in een houder in de tank geplaatst en vervolgens in de ontzuringsvloeistof op en neer bewogen en langzaam rondgedraaid. Hierbij waaieren de pagina's van de boeken zodanig uit dat het ontzuringsmiddel goed kan doordringen in het papier. Voor de behandeling van losse archiefstukken wordt een horizontale behandelingsstank gebruikt: per keer worden twee kratten met hangmappen waarin de archiefstukken zitten, in de ontzuringsvloeistof heen en weer bewogen.

Het ontzuren verloopt als volgt: eerst wordt het materiaal ondergedompeld in de ontzuringsvloeistof. Deze vloeistof bestaat uit een suspensie van zeer fijn magnesiumoxidepoeder in perfluoroheptaan. Vervolgens wordt de vloeistof afgepompt en krijgt het materiaal de kans uit te druipen. De boeken en archiefstukken worden gedroogd onder vacuüm, de vloeistof wordt gefiltreerd en hergebruikt. Alles bij elkaar duurt een behandelingssessie ongeveer twee uur.

Eerste evaluatie

Op 18 mei bracht een kleine delegatie van de KB een bezoek aan Archimascon, waarbij de

Een boek waaiert uit in de ontzuringsvloeistof

(foto Archimascon, Heerhugowaard).

ontzuringapparatuur werd gedemonstreerd, en ter plekke de behandelingsresultaten konden worden beoordeeld en besproken. De algemene indruk was positief: de technische opzet van het systeem ziet er goed uit, de uitvoering en procesbewaking zijn in deskundige handen, er wordt met zorg omgegaan met het boekenmateriaal en er is openheid over de stand van zaken en bereidheid tot overleg en discussie.

Bij enkele boeken bleek tijdens de behandeling schade te zijn opgetreden, waaruit we hebben afgeleid dat de huidige behandelingsprocedure van boeken in de verticale tank niet geschikt is voor boeken die een te zwakke of reeds beschadigde constructie hebben. Ook dunne boekjes, waarbij tijdens het uitwaaieren grotere krachten op het papier kunnen inwerken dan bij boeken met meer pagina's, kunnen een probleem opleveren. Boeken waarbij de looprichting van het papier loodrecht staat op de lengterichting van het boek, lopen eveneens een verhoogd risico op beschadiging.

Een geschikt alternatief voor dit 'verzwakte' materiaal, dat inmiddels al wordt toegepast, is de behandeling van boeken in de *horizontale* tank. Daarbij wordt het boek met zijn rug naar beneden in een hangmap vastgezet.

Kwaliteitscontrole

Het behandelde materiaal vertoont geen direct waarneembare verkleuring of aantasting van papier, boekband, inkten en kleur-

stoffen. Het papier voelt na de ontzuring wel een beetje 'vettig' aan, terwijl bij de gladdere soorten papier soms plaatselijk een zeer dunne 'witte waas' waarneembaar is. Sporen van witte aanslag op de boekband en de schutbladen worden door Archimascon verwijderd met een doek.

De effectiviteit van de ontzuringbehandeling wordt geanalyseerd aan de hand van een aantal testboeken. De voorlopige resultaten bij de eerste serie behandelde boeken hebben aangetoond dat de ontzuring van de moeilijk bereikbare vouw van de boeken nog voor verbetering vatbaar is. Met het oog op dit probleem en de bovengenoemde risicogroepen, zal er binnenkort overleg plaatsvinden met Archimascon over eventuele aanpassingen van de behandelingsprocedure en de wijze van voorselectie.

'Brief aan de toekomst'

Als dank voor de rondleiding en discussie en als teken van vertrouwen van de KB in het Bookkeeper-systeem, werd de medewerkers van Archimascon een experimenteel document overhandigd. Het betrof twee in zuurvrij passe-partout gezette helften van een pagina uit de in 1885 verschenen vertaling van E.B. Brownings 'Aurora Leigh', dat begint met de zin: 'Aan het schrijven van veel boeken is geen einde.' De linkerhelft van de pagina is onbehandeld, de rechterhelft is door de KB ontzuurd met Bookkeeper-spray. Aan de directeur is verzocht om dit document/-experiment op een zonnig plekje op te hangen, in de hoop en verwachting dat toekomstige verkleuring en verbrossing zich uitsluitend in de linkerhelft zullen voordoen.

Henk Porck

Advertentie

Op dinsdag 9 juni verscheen een paginagrote advertentie in *De Volkskrant* en *NRC/Handelsblad*, waarin 24 grote bibliotheken in Nederland aandacht vroegen voor de gevaren die de oudere collecties van de Nederlandse bibliotheken bedreigen. Niet alleen het materiaal uit de periode 1840-1950 is door de verzuring van het papier aan verval onderhevig, ook de boeken en geschreven documenten uit de daaraan voorafgaande periode zijn in slechte staat en worden bedreigd door inktvraat, ongedierte, slechte bewaaromstandigheden en milieu-invloeden. Vele honderden miljoenen zijn nodig om het papieren geheugen te redden. Een groep verontruste burgers, bestaande uit F. Grapperhaus, P. Vinken, A. Dunning, L. van Vollenhoven en H. Vonhoff, heeft het plan opgevat een Nationaal Bibliotheekfonds i.o. te creëren, een fonds waarin financiële middelen moeten worden ondergebracht om de strijd aan te gaan met het verval van het Nederlandse bibliotheekbezit. De advertentie vormde het startpunt van een actie die tot doel heeft het probleem onder de aandacht te brengen van het grote publiek en de politiek ervan te doordringen dat een forse en structurele investering in het behoud van ons papieren erfgoed noodzakelijk is. *Metamorfoze* is een eerste stap in deze richting, maar er is veel meer geld nodig. De impact van de advertentie was enorm. Een kleine mediahype was het gevolg. De problematiek van de bedreigde bibliotheekcollecties was even een nationaal item. Televisie, radio en dagbladen besteedden er ruim aandacht aan. Medewerkers van

het BCB waanden zich gedurende enkele dagen bekende Nederlanders. Veelzeggend was een cartoon in de *Haagsche Courant*. Als er grappen over je worden gemaakt word je pas echt serieus genomen.

Symposium

Op 11 november zal in de Koninklijke Bibliotheek een symposium plaatsvinden dat gewijd zal zijn aan *Metamorfoze*. Centraal thema is de praktijkervaring van conservatoren, projectleiders en projectmedewerkers die direct betrokken zijn bij conserveringsprojecten. Korte presentaties zullen worden afgewisseld met discussie. Tijdens het symposium zal tevens de uitreiking plaatsvinden van de Victorine van Schaick-prijs. Meer informatie bij het BCB.

Tentoonstelling

Op 18 augustus is ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Bibliotheek in De Nieuwe Kerk te Amsterdam de tentoonstelling *Het wonderbaarlijk alfabet* geopend. De KB presenteert zich daar in al haar facetten. Elk facet is ondergebracht bij een trefwoord dat is gekoppeld aan een letter van het alfabet. Onder het trefwoord *groenvraat* worden de activiteiten van de KB op conserveringsgebied getoond. Daarbij wordt aandacht besteed aan schadevormen bij individuele boeken en de restauratie daar-

van. Ook de problematiek van het papierverval en de massaconservering komen onder de *G* van *groenvraat* ruimschoots aan bod in een presentatie van het programma *Metamorfoze*. De tentoonstelling loopt tot en met 18 oktober.

Krantenteam

In de vorige aflevering van *Metamorfoze Nieuws* werd de start van het landelijke project Conservering Kranten bekend gemaakt. Het krantenteam bestaat uit: v.l.n.r. Godelieve van Dalen, Johan Neuman en Jos de Vries (coördinator).

Personalia

- *Jeanette Kok* is documentalist oude kinderboeken bij het Letterkundig Museum.
- *Jenny Mateboer* is wetenschappelijk onderzoeker bij de Sectie Bibliotheekonderzoek van de Koninklijke Bibliotheek.
- *Henk Porck* is conserveringsonderzoeker bij de Sectie Bibliotheekonderzoek van de

Koninklijke Bibliotheek.

- *Kees Thomassen* is conservator namiddelleeuwse handschriften van de Koninklijke Bibliotheek.

De foto's zijn gemaakt door de afdeling Optische Technieken van de KB te Den Haag, tenzij anders vermeld.

